

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ

Συνέντευξη με τον Μάρκο Καμπάνη (2010)

(Για την ψηφιακή πινακοθήκη eikastikon.gr και το περιοδικό «Εφημέριος»)

Πρόσφατα είδαμε στο Βυζαντινό Μουσείο μια αναδρομικού χαρακτήρα δουλειά σας με θέματα από το Άγιον Όρος. Θα ήθελα να μου μιλήσετε για τη σχέση αυτή και πως η αγιορείτικη παράδοση αποτυπώνεται στο έργο σας (και σ' αυτό που δεν είναι στενά εκκλησιαστικό).

Δεν ξέρω αν αποτυπώνεται η Αγιορείτικη παράδοση στο έργο μου, ελπίζω τουλάχιστον να αποτυπώνεται η σχέση μου με το Όρος, η αγάπη μου προς αυτό και η έλξη που μου προκαλεί τόσο ως τοπίο όσο και ως ζωντανό κομμάτι της ιστορίας. Έτσι κι αλλιώς μικρό κομμάτι της έκθεσης είχε αποκλειστικά εκκλησιαστικό περιεχόμενο. Εκτός από την αμιγώς Αγιορείτικη παράδοση, το Όρος είναι και εκφραστής της εν γένει Βυζαντινής και Χριστιανικής παράδοσης, υπάρχει όμως και η παράδοση των καλλιτεχνών και εν γένει πνευματικών ανθρώπων, Ελλήνων και ξένων που επεσκέφθησαν κατά καιρούς το Όρος και μ'αυτήν φαντάζομαι ότι σχετίζομαι.

Με αυτήν την κατηγορία καλλιτεχνών έχετε ασχοληθεί ιδιαίτερα. Επιμεληθήκατε μια έκθεση με αυτό το θέμα.

Ναι, ήταν η έκθεση «Το Άγιον Όρος στην νεοελληνική τέχνη» που οργανώθηκε από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας, σε συνεργασία με την Αγιορείτικη Πινακοθήκη. Η Αγιορείτικη Πινακοθήκη που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Ιερομόναχου Ιουστίνου και της Ιεράς Μονής Σιμωνόπετρας, έχει σαν σκοπό την μελέτη και προβολή της σύγχρονης εικαστικής παραγωγής που σχετίζεται ποικιλοτρόπως με τον Άγιον Όρος. Έτσι ως επιμελητής της, ανέλαβα να συγκεντρώσω σχετικά έργα Ελλήνων ζωγράφων που δούλεψαν ή εμπνεύστηκαν από το Όρος. Αφορούσε τους Έλληνες ζωγράφους τους γεννημένους πριν το 1930, όπως Παπαλουκά, Κόντογλου, Ρέγκο, Πεντζίκη, Θεόφιλο, Κογεβίνα και πάρα πολλούς άλλους. Ήταν μια πολύχρονη έρευνα με χρήσιμους καρπούς για τη μελέτη της Ελληνικής τέχνης.

Ανήκετε στους ζωγράφους εκείνους που έχετε το βλέμμα στραμμένο και στη βυζαντινή ζωγραφική. Πολλοί σημειώνουν στις μέρες μας ότι η τέχνη της αγιογραφίας παραπαίει ανάμεσα στη χειροτεχνία και τη ζωγραφική. Που εντοπίζετε το πρόβλημα και τι πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει.

Στη Βυζαντινή ζωγραφική ναι, αλλά κυρίως στη ζωγραφική -δίνω έμφαση σ'αυτό το σκέλος...μπορεί να με ενδιαφέρει το Βυζάντιο ως Χριστιανικό περιεχόμενο (ας το πούμε έτσι) αλλά κυρίως με ενδιαφέρει η ζωγραφική του, ως ποιότητα, ως έξοχη

αισθητική, ως σχέδιο, ως χρώμα.. Τώρα όσον αφορά τη τέχνη της αγιογραφίας ας σταματήσουμε εν πρώτοις να μιλάμε σήμερα για Βυζαντινή ζωγραφική και ας χρησιμοποιούμε τον όρο εκκλησιαστική ζωγραφική σε ότι έχει σχέση με τη σημερινή ζωγραφική και όχι με την ιστορία. Εδώ ήδη εντοπίζουμε ένα από τα προβλήματα, ότι δηλαδή ο κόσμος της αγιογραφίας (της εκκλησιαστικής τέχνης δηλαδή) είναι εν πολλοίς στραμμένος στο Βυζάντιο και όχι στην εκκλησία η στη ζωγραφική. Το ότι παραπαίει ανάμεσα στην χειροτεχνία και τη ζωγραφική είναι σχεδόν φυσικό με την έννοια ότι παραπαίει ανάμεσα σε καλή και σε κακή ζωγραφική, γιατί σπάνια ανατίθενται εκκλησιαστικές αγιογραφίες σε καλούς ζωγράφους (φυσικά δεν παραβλέπω και το αντίθετο, ότι δηλαδή πολλοί καλοί ζωγράφοι είναι αποκομμένοι από την εκκλησία για διάφορους λόγους). Η καλή ζωγραφική προϋποθέτει και ποιότητα αλλά και ζωντάνια, φρεσκάδα. Όταν η ζωγραφική, εκκλησιαστική ή μη, μένει προσκολλημένη σε μια παρεξηγημένη άποψη για το τι είναι παράδοση τότε γίνεται στείρα αντιγραφή, αυτό που λέτε χειροτεχνία, η φολκλόρ. Είναι ένα θέμα που τα συναντάμε και σε άλλους χώρους, ας πούμε- ότι έχει καμάρια δεν είναι και κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική, και όμως αυτό είναι μία παγιωμένη αντίληψη, ή για να έρθουμε στα εκκλησιαστικά ότι θυμίζει έστω και πολύ έντονα Θεοφάνη ή Πανσέληνο δεν είναι αναγκαστικά και καλή ζωγραφική γιατί σχετίζεται μαζί τους μόνον εξωτερικά, δεν κουβαλάει κάτι από την ουσία τους, η οποία ουσία θα μπορούσε να γίνεται εμφανής και με έργα που εξωτερικά λίγη σχέση θα είχαν μαζί τους.

Ίσως βέβαια φταίει και το γεγονός ότι σήμερα σε μεγάλο βαθμό όλο και λιγότερα άτομα αισθάνονται οικεία με τη γλώσσα της ζωγραφικής, δεν μιλά για το εικονιζόμενο αλλά για την γλώσσα της ζωγραφικής, για την ύλη της.. Επιπλέον στον εκκλησιαστικό τομέα νομίζω ότι έχει χαθεί η αίσθηση, το βίωμα δηλαδή, του τι ρόλο επιτελεί η τέχνη στον λατρευτικό χώρο και συχνά υποβιβάζεται μόνο σε διακοσμητικό επίπεδο.

Ποια βήματα, θεωρείτε, πως πρέπει να κάνει η επίσημη Εκκλησία;

Δε έχω λόγο για την «επίσημη» εκκλησία αλλά εμείς ως εκκλησία μπορούμε να συμβάλλουμε σε αρκετά. Επί παραδείγματι να ξανασκεφτούμε σοβαρά και να αναθεωρήσουμε τις απόψεις μας για το τι συνιστά παράδοση. Να αφιερώσουμε σημαντικό χρόνο και ενέργεια στην καλλιτεχνική εκπαίδευση. Να σταματήσουν οι ενορίες να κάνουν μαθήματα αγιογραφίας για ποιμαντικούς λόγους και να τα κάνουν για καλλιτεχνικούς με τις ανάλογες προϋποθέσεις και κριτήρια, να απομακρυνθούμε από την αντιθεολογική άποψη ότι αρκεί για την ποιότητα της αγιογραφίας η «ευχή του γέροντα»- σε τίποτα δεν βοηθάει, ούτε για μια απλή γραμμή δεν φτάνει αν δεν κάτσουν οι ενδιαφερόμενοι να δουλέψουν σκληρά. Να αφήσουμε την ιδιοπροσωπία του κάθε καλλιτέχνη και κυρίως τις τοπικές και χρονικές συντεταγμένες κάθε έργου να φανούν στο τελικό αποτέλεσμα. Απαραίτητως να εμπιστευθεί η εκκλησία την αγιογράφιση ναών σε ανθρώπους με τρόπο που να μην είναι εκ των προτέρων

εξασφαλισμένη, με άλλα λόγια να πάρει ρίσκα. Χωρίς τον κίνδυνο της αποτυχίας δεν υπάρχει περίπτωση να έχουμε επιτυχία.

Έχετε χαρακτηριστεί ως ένας εκ των ανανεωτών της αγιογραφικής τέχνης. Το συμερίζεστε αυτό και τι σημαίνει ανανέωση στην εκκλησιαστική ζωγραφική;

Είναι ένας χαρακτηρισμός που μου απέδωσε ο αείμνηστος Δ. Κωνστάντιος και φυσικά η άποψή του με τιμά, αλλά δεν πιστεύω ότι έχω κάνει κάτι τόσο σημαντικό. Δεν το λέω από μετριοφροσύνη. Θα συμφωνήσω στο ότι προσπαθώ, αλλά η ανανέωση είναι πολύ μεγάλη κουβέντα. Αυτό που προσπαθώ να κάνω (και το θεωρώ αναγκαίο βήμα για να φύγουμε από το τέλμα), είναι να είμαι ειλικρινής και φυσικός στη δουλειά μου, να ζωγραφίζω δηλαδή ανά πάσα στιγμή και όχι να κάνω φασόν. Αυτό νομίζω ότι είναι απαραίτητο, δηλαδή να ζωγραφίζουμε, να αγιογραφούμε με τρόπο που η τεχνική μας, η ζωγραφική μας γλώσσα, να είναι η μητρική μας γλώσσα και όχι μια δανεισμένη, η έξωθεν επιβεβλημένη διάλεκτος. Προσοχή όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι η τεχνοτροπία που χρησιμοποιούμε στην λεγόμενη «κοσμική» ζωγραφική μας μπορεί αν χρησιμοποιηθεί αυτούσια στο χώρο της εκκλησιαστικής τέχνης και να νομίζουμε ότι έτσι έχουμε κατακτήσει την ελευθερία στον χώρο της εκκλησιαστικής ζωγραφικής γλώσσας. Αυτά είναι ζητήματα λεπτών ισορροπιών και έχουμε πολλά να διδαχτούμε από ζωγράφους σημαντικούς που ταυτόχρονα ήταν και αγιογράφοι, όπως ο Κόντογλου ή ο Παπαλουκάς.

Είστε βαθύς γνώστης του έργου του Παπαλουκά. Νομίζετε πως η δουλειά του στη Μητρόπολη της Άμφισσας, θα μπορούσε σήμερα να βρει μιμητές;

Η αλήθεια είναι ότι τον αγαπώ πολύ, τόσο στη ζωγραφική του όσο και στην αγιογραφική του εργασία.

Πράγματι το έργο του στη Άμφισσα δεν είχε συνεχιστές, όπως δεν είχαν και άλλα έργα που κάπως ξέφευγαν, ας πούμε, από την πεπατημένη, όπως το έργο του Παρθένη η του Γουναρόπουλου. Το ζήτημα όμως είναι όχι ότι δεν βρήκε μιμητές ως αφορά το θέμα της τεχνοτροπίας του, η του στυλ, αυτό άλλωστε θα με άφηνε αδιάφορο, αλλά το κατά πόσο βρήκε συνεχιστές στις αντιλήψεις του για την ουσία της Βυζαντινής τέχνης, για τη σχέση της με τη Δυτικοευρωπαϊκή ζωγραφική, για τον τρόπο που η εν γένει ζωγραφική του σχετίζεται με την εκκλησιαστική του προσπάθεια. Σε αυτά νομίζω ότι πολλούς έχει επηρεάσει αλλά όχι στο βαθμό του να έχουμε σήμερα ένα αντίστοιχης ποιότητας δημιούργημα. Μη ξεχνάμε βέβαια ότι επρόκειτο για μέγιστο ζωγράφο, κάτι αντίστοιχο όμως αληθεύει και για τον Κόντογλου, ο οποίος είχε βέβαια πάμπολλους μαθητές και κυρίως μιμητές, χωρίς όμως κανένας να έχει την καλλιτεχνική δύναμη εκείνου και να δημιουργήσει ένα εξ ίσου σημαντικό έργο.

Υπάρχουν ναοί από τους οποίους αφαιρούνται εικόνες του 19^{ου} κυρίως αιώνα, δηλαδή αυτές που ονομάζουμε «Ναζαρηνές», ή δυτικότροπες και αντικαθίστανται από νέο-

βυζαντινές, από αντίγραφα δηλαδή της Κρητικής κυρίως τεχνοτροπίας. Πως σχολιάζετε αυτήν τη συνήθεια;

Δεν με βρίσκει σύμφωνο. Αυτή η πρόσφατη συνήθεια έχει δύο αίτια. Το ένα είναι αισθητικό, γίνεται δηλαδή για τον καλλωπισμό του ναού η του τέμπλου και προϋποθέτει ότι αντικαθίστανται κάποιες ξεπερασμένης αισθητικής ή «άσχημες» εικόνες με άλλες καλλίτερες ή κυρίως με εικόνες «Βυζαντινής» τεχνοτροπίας, οι οποίες όμως δεν είναι πάντα, αισθητικά τουλάχιστον, άρτιες. Εδώ εντοπίζουμε ένα θέμα στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, ότι δηλαδή μια εικονογράφηση δεν είναι και άρτια επειδή μιμείται κάποια περίοδο της Βυζαντινής ζωγραφικής. Αλλά η αισθητική πλευρά είναι μόνο μία παράμετρος, υπάρχει και μια δεύτερη, σημαντικότερη, η οντολογική, η πνευματική. Η τάση της αντικατάστασης των εικόνων γίνεται γιατί αυτές θεωρούνται «δυτικότερες» και άρα ξένες προς το πνεύμα της Ορθόδοξης πίστης. Πρέπει να ξεφύγουμε από αυτή την εγκλωβιστική αντίληψη. Οι δυτικότερες εικόνες είναι όντως τέτοιες αλλά είναι κυρίως εικόνες με έντονα τα σημάδια του χρόνου και του τόπου που φιλοτεχνήθηκαν, και ως τέτοιες είναι ζωντανές και φρέσκες. Εάν τις αντικαθιστούσαμε με εικόνες με σημερινά χρονικά και τοπικά χαρακτηριστικά θα ήταν άλλο ζήτημα, αντικαθίστανται όμως οι εικόνες του 19^{ου} αι. όχι με εικόνες του 20^{ου} ή 21^{ου} αιώνα αλλά με μιμήσεις του 13^{ου} του 16^{ου} αι, ή του 15^{ου} αιώνα χωρίς να είναι καθόλου προφανής ο λόγος της χρονικής αυτής επιλογής παρά μόνο ως αισθητική προτίμηση, κι έτσι ενώ προσπαθούμε να «επιβάλουμε» εικονογραφία παραδοσιακή η κυρίως «πνευματικά ορθή», καταλήγουμε στην διακοσμητική λειτουργία της εικόνας. Στην παράδοση όμως δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο. Στην παράδοση η οποία φαίνεται από την μελέτη της ιστορίας της Βυζαντινής ζωγραφικής, κάθε περίοδος είχε πολύ εμφανή τα τοπικά και χρονικά πλαίσια μέσα στην οποία είχε δημιουργηθεί.

Μπαίνοντας σε ένα σύγχρονο ναό της Αθήνας, βρίσκετε πράγματα που σας «ενοχλούν»; Εσείς, τι θα αλλάζατε;

Πολλά με ενοχλούν, αλλά όλα νομίζω συνοψίζονται σε ένα. Στη έλλειψη αλήθειας. Σχεδόν τα πάντα είναι βιτρίνα και αυτή αποτελεί και τη μόνη εικόνα ή βάση με την οποία καλούνται να ταυτιστούν οι πιστοί.

Δεν έχει νόημα να απαριθμήσουμε το τι μας αρέσει και τι όχι σε έναν σύγχρονο ναό, τα μανουάλια, τα χαλιά, οι πολυέλαιοι, τα μεγάφωνα, οι εικόνες, κλπ. κλπ. Οτιδήποτε εντοπίσουμε ως «άσχημο» σε όποια λεπτομέρεια, έχει ως διακριτικό στοιχείο την έλλειψη αλήθειας. Ας αρχίσουμε από τη αρχιτεκτονική που στις μέρες μας συνήθως είναι ένας σκελετός από μπετόν επενδυμένος με πέτρα ώστε ο ναός να μοιάζει πέτρινος. Να μοιάζει όμως -όχι να είναι! Φώτα με γλόμπους που θυμίζουν κεριά, θυμίζουν όμως -δεν είναι, κ.ο.κ. Σε αυτά τα διλήμματα έχουμε δύο πιθανές λύσεις, ή να επιστρέψουμε στα κεριά ή να υιοθετήσουμε σύγχρονες φωτιστικές μεθόδους, ή να επιστρέψουμε στην πραγματική λιθοδομή ή να δημιουργήσουμε με εμφανές μπετόν και άλλους σύγχρονους οικοδομικούς τρόπους. Συνήθως λοιπόν η επιλογή είναι μια λύση που θυμίζει κάτι άλλο χωρίς όμως να είναι, ένα σκηνικό δηλαδή, μια σύμβαση. Ο ναός όμως στον οποίο λατρεύεται η Αλήθεια δεν μπορεί να είναι οικοδομημένος με

ψεύδος, ο ναός στον οποίο τιμάται η όντως Ζωή δεν μπορεί να στηρίζεται σε φωτοτυπίες της πραγματικότητας. Αυτό όπως καταλαβαίνετε δεν είναι κάτι άμοιρο του τι συμβαίνει και στον υπόλοιπο κόσμο, στον εκτός εκκλησίας.

Με το Ιερομόναχο Ιουστίνο, από την Σιμωνόπετρα, έχετε δώσει αγώνα για την ανασύσταση και την επαναλειτουργία των εργαστηρίων χαρακτηριστικής στο Όρος. Βλέπουμε τα τελευταία χρόνια μια έντονη δραστηριοποίηση κι από τους νέους Έλληνες χαρακτήρες. Στην εκκλησιαστική χαρακτηριστική, που έχει τόσο μεγάλη παράδοση, έχετε μαθητές; (μοναχούς ή και εικαστικούς)

Το Άγιο Όρος έχει μια πολύ πλούσια ιστορία χαρακτηριστικής, με εκατοντάδες χαράξεις, καμιά 20αριά εργαστήρια εκτυπώσεων, τα λεγόμενα σταμπαδούρικα, που αφορά κυρίως την περίοδο από τον 17^ο ως τις αρχές του 20^ο αιώνα. Αυτά δεν υπάρχουν πλέον, κάποτε τα θρησκευτικά αυτά χαρακτηριστικά, οι «χάρτινες εικόνες», ήταν πολύ διαδεδομένα, μέχρι περίπου την εποχή που γενικεύτηκαν οι πιο σύγχρονες αναπαραγωγικές τυπογραφικές μέθοδοι. Το θέμα δεν έχει μόνο τοπικό ή θρησκευτικό ενδιαφέρον, αλλά πολύ γενικότερο. Τα λαϊκά αυτά θρησκευτικά χαρακτηριστικά αποτελούν την αρχή της νεοελληνικής χαρακτηριστικής. Αυτό λοιπόν που προσπαθούμε να κάνουμε είναι να συλλεχθούν, να μελετηθούν, να συντηρηθούν και να προβληθούν όσα έργα η χαλκογραφικές μήτρες έχουν διασωθεί. Παράλληλα δημιουργήσαμε στις Καρυές ένα μικρό εργαστήριο χαλκογραφίας όπου ανατυπώνονται κάποιες από τις σωζόμενες αυθεντικές μήτρες. Είναι σημαντικό, γιατί με αυτό τον τρόπο έχουμε στα χέρια μας πολύ καθαρά και καλής ποιότητας ανατυπώσεις των χάρτινων εικόνων. Παράλληλα είναι μια ευκαιρία να δημιουργηθούν και νέα έργα. Προσωπικά το έχω κάνει σε μεγάλο βαθμό και δημιούργησα έργα δικά μου εκεί. Θα ήταν αισιόδοξο να ενδιαφερθούν και άλλοι, αλλά στο ίδιο το Όρος δεν έχει γίνει τίποτε άξιο λόγου ως τώρα, σε αυτόν τον τομέα. Υπάρχουν βέβαια κάποιοι καλλιτέχνες που χαράζουν εκκλησιαστικού περιεχομένου έργα, αλλά εκτός Όρους. Υπάρχει και ένα αυξημένο ενδιαφέρον για την χαρακτηριστική γενικότερα. Πιστεύω ότι θα μπορούσε με την κατάλληλη παιδεία και προβολή, αυθεντικά χαρακτηριστικά να αντικαταστήσουν σε κάποιο βαθμό τις φτηνές εικόνες μου κυκλοφορούν στο ευρύ κοινό.